

SULTAN III. SELİM VE KOCA YUSUF PAŞA

Ord. Prof. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

Onsekizinci asrın ortalarına doğru 1152 H./1739 M. de Belgrad ve 1159 H./1746 M. İran'la yapılan muahedelerden sonra 1182 H. 1768 M. senesine kadar otuz sene muharebesiz geçmiş ve bu müddet içinde harp ve idare sahalarından yetişmiş Hekim-oğlu Ali Paşa, Yeğen Mehmed Paşa, İvaz Mehmed Paşa, Köprülü-zade Hafız Ahmed Paşa gibi yüz ağartmış, tecrübeli, değerli eski vezirler ölmüş ve kalanlar da pek ihtiyar bulunmuşlardı. Harpsiz geçen bu otuz sene içinde ise gelen sadr-ı âzamlar, vezirler iktidar ve kudretçe evvelkiler derecesinde olmadıklarından 1768 seferindeki mağlûbiyetlerde bunun acısı görülmüştür. Bu müddet içinde her ne kadar Koca Ragıp Paşa gibi müstesna olarak irade sahibi, âlim bir vezir görülyorsa da, anın idarî ve siyasî sâhalarda hizmetine karşı harp meydanında kendisini gösterecek bir olay zuhur etmemiştir.

Kısacası Onsekizinci asrın ikinci yarısının sonlarına doğru Osmanlı Devletinin idarî, siyasî, askerî sahalarda durumu iyi değildi. 1182 H./1768 M. muharebesinde bu haller görülmüştü. 1188 H./1774 *Kaynarca* muahedesinden sonra devlette pek bâriz olarak acısı çekilen askerî bir ıslahat yapma üzere silâhdar Seyyid Mehmed Paşa'yı takiben anın tavsiyesiyle Halil Hamid Paşa sadr-ı âzam olmuş ve üç seneye yakın devam eden sadr-ı âzamlığı zamanında epey yenilik yapmış ise de faaliyetini önlemek isteyenlerden kurtulmak için icraatına müsaade etmeyen Birinci Abdülhamid'i hal' teşebbüsünün duyulup azl ve îdam edilmesi üzerine ıslahat faaliyeti durmuştur.

Koca Yusuf Paşa :

Onsekizinci asrın sonlarına doğru gelen Osmanlı vezirlerinin mevcuduna nazaran idare ve zabt-u rabt itibariyle değerlisidir. Aslen Gürcü kölelerinden olup 1161 H. / 1748 M. de Liman Reisi Hasan Kapdan tarafından satın alınmıştır. Efendisine karşı dürüst ve sâdık hareketi sebebiyle âzâd edilerek hürriyetine kavuşmuş ise de, yine efendisinin hizmetinden ayrılmamış, anın ölümüne kadar hizmette bulunmuş, Hasan Kapdan'ın vefatından sonra kendisine iş bulmuştur. Şöyle ki:

Gürcü Yusuf Ağa, kış mevsiminde *Kasımpaşa*'da kahve işletir ve tanıştığı bazı sermaye sahiplerinin paralarıyla şirket halinde yazın donanma ile gidip gelerek ticaret yapardı; bu münasebetle ticaret için *Mısır*'a gitmişti. Ticarî iş muamelesinde dürüst ve temiz hareketi yüzünden ortaklaşa sermaye ile para kazanırdı.

1178 H./1764 M. de Cezayirli Hasan Paşa *Riyale kapdan* iken anın verdiği sermaye ile ticaret yaparak iş görmüş ve bu suretle işini beğendirerek itimadını kazanmıştı. Cezayirli Hasan Paşa Kapdan-ı Derya olunca hizmetinden memnun olduğu Yusuf Ağa'yı kendisine hazinedar yapmış, daha sonra Kapucubaşılık alıvererek kapu ket-hüdası tayin ettirmişti.

* * *

Devlette idarî ve askerî ıslahat yapmak isteyen Birinci Abdülhamid'in en faal ve en değerli sadr-ı âzamı Halil Hamid Paşa hastalığının nereden olduğunu anlayarak cezri olarak faaliyete geçmiş ise de buna nüfuzlu devlet erkânı ve saray mensupları engel olarak pâdişah üzerinde müessir olduklarından dolayı plânını tatbik edemeyen sadr-ı âzam, buna çare olarak Birinci Abdülhamid'i hal' ve Üçüncü Mustafa'nın oğlu olup o tarihte yirmidört yaşında bulunan veliahd Selim'i hükümdar yapma teşebbüsü haber alınarak sadarettten azl ve nefy ile katlolunmuştu (20 Ca. 1199/3 Nisan 1785).

Halil Hamid Paşa'nın bu hareketi pâdişahın kız kardeşi Esmâ Sultan ile¹ Halil Hamid Paşa'nın rakibi olan Cezayirli Gazi Hasan Paşa taraflarından haber alınmıştır. Bu hususta gerekli bir fikir vermek üzere olayı daha evvelki senelerden almak icab eder.

¹ Birinci Abdülhamid zamanında Hazinedar usta ve sonra pâdişahın zevcesi olan Nevres Kadın Efendi, Üçüncü Selim'in cülüsünden sonra sarayda yapılan bazı yolsuzluklardan bahsettiği sırada sözü zevci Abdülhamid zamanındaki خلع hal' teşebbüsüne nakl ile "Ben nisâ (kadınlar) tâifesinden iken merhum efendim (Birinci Abdülhamid'e) sadr-ı âzam Halil Hamid Paşa esameleri (Yeniçerilerin maaş senetlerini) karıştırıyor, halk dırılıya vardı kerem eyle def' eyle didim. Bir tarikle sözüm geçmedi, bir vesile ile hemşiresi Esmâ Sultan'a varub beyan eyledim, gelüp nizam verdi. Bir kere kulağı taşraya tutun" demişti. (Üçüncü Selim Ruz-nâmesi No. 4819 Topkapı sarayı arşivi Küçük Hüseyin Paşa'nın tercüme-i halî kısmı varak 8).

Sultan Birinci Abdülhamid'in pek sevdiği ve itimad ettiği, silâhdar iken sadr-ı âzam yaptığı Kara Vezir Seyyid Mehmed Paşa, vefatından evvel teverrüm edüp hasta yattığı sırada kendisini ziyarete gelen pâdişah Birinci Abdülhamid'e devlet erkânı arasında sadr-ı âzam yapmak üzere tavsiye ettiği iki zatten biri sadaret kethüdası bulunan Halil Hamid Efendi idi; filhakika kısa zamanda yükselen Halil Hamid Efendi ikinci defa sadr-ı âzam kethüdası iken 5 Muharrem 1197/11 Aralık 1782 de Yeğen Mehmed Paşa'nın yerine sadr-ı âzam olmuştur.

Bâb-ı âliden yetiştiği için devlet işlerini iyi bilen ve bozukluğu gören Halil Hamid Paşa icraata iki el ile sarılmış bozuklukları ıslah için büyük gayret sarfetmiş, Rumeli ve Anadoludaki halkın ahvalini anlamak üzere kendisinin itimad ettiği adamlarından bazı- larını tüccar ismiyle gizlice Rumeli'nin muhtelif kazalarına göndermiş ve bu suretle icraatta bilgili teftişlerle hareket etmiştir. Hudud kalelerinin tamir ve takviyesi, timar ve zeametın ıslahı harekâtı hep bu teftiş neticesidir.

Hakikaten bu teftiş ve tahkik neticesi müsbet olmuş, gerek hükümet işleri ve gerek taşra ahvali düzelmeğe yüz tutmuş, pâdişah yanında hizmeti takdir olunmuş ve bu teveccühden istifade ile kendisinin haberi ve müsaadesi olmadan hariçten sarayla münasebatı tahdid etmiştir.

Halil Hamid Paşa'nın istibdadına karşı Ata-beg-i saltanat olan Cezayirli Gazi Hasan Paşa rakip olarak durabilirse de sadr-ı âzamin nüfuzu andan üstündü. Birinci Abdülhamid, zaif iradeli bir hükümdardı. Sadr-ı âzamin bazı icraatını kendisine yapılan telkinlerle durduruyor, bozuyor ve bu hal sadr-ı âzamin haricen otoritesini kırıyordu.

Rakiplerinin tesiri neticesi bu engellemelerden müteessir olan Halil Hamid Paşa'nın gayretine hâlel geliyordu. Nihayet kurduğu ıslahat plânını tatbik ile yürütmek için Abdülhamid'in yerine yeğeni Şehzade Selim'i hükümdar yapmak istedi, kendisine Şeyhulislâm Dürri-zâde Ataullah Efendi de iltihak etti. Bu خلع hal' teşebbüsü pâdişahın kızkardeşi büyük Esmâ Sultan ile Cezayirli Gazi Hasan Paşa ve kadiaskerlerden İvaz Paşa-zâde İbrahim Molla Bey ve bir de pâdişahın kızı Ahiretlik hanımın kocası Defterdar Ahmed Nazif Efendi taraflarından Birinci Abdülhamid'e

arz edilmekle heyecane kapılan pâdişahın emriyle gece yarısı sadr-ı âzamlıktan azliyle mühr-ü hümayun alınarak Balıkhaneye (sarayda sahile) sevk ile *Gelibolu*'ya sürülmüş ve Şeyhulislâm da azledilerek *Gelibolu*'ya gönderilmiştir.

Tahkikat neticesinde meselenin ehemmiyetine mebni Halil Hamid Paşa *Bozcaada*'da îdam olunarak Şeyhulislâm Dürri-zâde Ataullah Efendi de zehirlenmek suretiyle vefat etmiştir. Hükûmdarlığa getirilemeyen Veliahd Selim de sarayda sıkı bir kontrol altına alınmıştır.

İşte bu hâdisе Birinci Abdülhamid'in en çok itimad ettiği adamlarından Kapudân-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa ile anın adamı ve kendisini en yüksek dereceye çıkaran Yusuf Paşa'ya karşı Sultan Selim'in husumetine sebep olmuş ve daha sonraki olaylar da bu husumeti arttırmıştır.

Halil Hamid Paşa'nın yerine Sadr-ı âzam olan Haleb Valisi ve *Özi* muhafızı Şahin Ali Paşa her ne kadar iffetli, hamiyetli, cesur bir vezir idise de asıl maksat *خلع* hal' işinden pek ziyade korkmuş olan Pâdişahın muhafazasını üzerine almış olan Kapudân-ı Derya Gazi Hasan Paşa, sadarete kendi adamı olan vezirlikle Mora Valisi yaptırdığı Yusuf Paşa'yı tavsiye eylediğinden kısa zamanda (23 Rebiulevvel 1200, / 24 Ocak 1786) Yusuf Paşa sadr-ı âzam olmuştu.

İşte 1199 H. / 1784 M. tarihinden itibaren Osmanlı sarayında Sultan Mustafa (Üçüncü) ve Sultan Abdülhamid (Birinci) taraftarları olmak üzere birbirine hasım iki grup meydana gelmiş ise de yaradılıştaki iyi kalpli olan Sultan Hamid, yeğeni Şehzade Selim hakkında fena bir harekette bulunmayarak mütevekkil kalmış bununla beraber daha yukarıda söylediğimiz gibi devlet idaresini Gazi Hasan Paşa ile anın adamı Yusuf Paşa'ya bırakmıştı.

1786 Rus ve Avusturya Muharebesi :

Osmanlı tarihinde görüldüğü üzere yeni sadr-ı âzam Yusuf Paşa devlet işinde bulunmamış tecrübesiz bir zattı. Devlet hazinesinin kudretini hiç gözönüne almadan rahmetli Halil Hamid Paşa'nın şöyle böyle bin müşkilâtla düzenlediği henüz yetersiz hazırlığa güvenerek Kırım'ı geri almak gayretiyle İngilizlerin teşviklerine aldanıp Rusya'ya karşı harp ilân etti. Kendisi ordu ile çıkacağı sırada *Nemçe* elçisi de devletinin müttefiki olan Ruslar'la birlikte harbe girdiğini bildirince bu ânî bildiri sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem Yusuf

Paşa'yı şaşkırtmış ise de, buna karşı tecellüden başka çare yoktu (1201 H. / 1786 M.).

Birinci Abdülhamid harbe taraftar değildi, sadr-ı âzam şeyhulislâmı da kendisine uydurarak zavallı âciz hükümdarı harp etmez isen saltanatta bırakmazlar diye korkutmuşlar, o da istemiyerek müsaade etmişti. Kapudan-ı derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa o tarihte Mısır'da âsî kölemenleri te'dibe memur olarak o tarafta idi. Harp ilân edilince *İstanbul*'a çağırıldı. Gelince acele harp ilânından dolayı sadr-ı âzamı ağır surette suçladı, ok yaydan çıkmıştı.

İşte durumu, hazine kudretini hesap etmeden, Devletin siyasi vaziyetini tetkik etmeden birdenbire tesir altında kalan acemi sadr-ı âzamin açtığı bu harp iki cephede devlete pek ağıra mal olmuştur. Yusuf Paşa Avusturya'lılara karşı iptidalarda galebe ederek Osmanlı ordusu o cephede mühim başarılar elde edip girmiş olduğu *Erdel*'de ilerlemek istedi ise de Rus cephesi zayıf kaldığından Ruslar taarruzî hareketle Osmanlı mukavemetini kırarak içeri girdiklerinden sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem Yusuf Paşa Nemçe cephesini mecburen bırakarak Rus cephesine hareketle *Ruscuk* ordugâhına gelmiş ve anın bu şekilişi Nemçe'lilerin yeni kuvvetlerle taarruzlarını mücip olmuştur.

Bu sırada 1203 H./1789 M. de Birinci Abdülhamid vefat ettiği için yerine geçen veliaht Sultan Selim yirmisekiz yaşında hükümdar olmuştur. Yeni hükümdar cülüsünü müteakip Yusuf Paşa'yı sadarete bıraktı ise de Ruslar'a karşı bir muharebe kazanılmasını beklemenin bir netice vermeyeceğini düşünerek Şehzâdeliği zamanındaki hallerin ve etrafındaki tecrübesiz adamlarının tesiriyle cülüsünden bir buçuk ay sonra 13 Ramazan 1203/8 Haziran 1789 da sadr-ı âzamlıktan azledip Eflâk ve Vidin seraskerliklerinden hangisini isterse oraya tayin edileceğini bildirmiştir.

Birinci Abdülhamid zamanında beş sene tam bir salâhiyetle icraatına müdahale edilemeyen Yusuf Paşa bu ânî darbeden müteessir olmuş ise de yeni hükümdarın emrine karşı boyun eğmeğe mecbur olduğundan teklif edilen hizmetlerden Vidin Seraskerliğini kabul etmiştir. Yine Abdülhamid zamanında saltanat Atabeği olan kapudan-ı derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa da eski husumetin karşılığı olarak tersaneden kaldırılarak *Özi* seraskerliği ile cepheye gönderilmiştir.

Bunlardan başka Halil Hamid Paşa komplosu muhbirlerinden Birinci Abdülhamid'in dünürü Hacı Selim Ağa ile anın oğlu olup Abdülhamid'in şehzadelğinde doğan Ahretlik Hanım diye meşhur Dürrüşehvar Hanımın zevci sadr-ı âzam kethüdası Ahmed Nazif Efendi –ki veliahtlığı zamanında Sultan Selim'i tazyik etmişlerdi– ordudan getirtilüp tersane köşkünde bulunan Sultan Selim tarafından derhal katlettirilmiştir.

* * *

Birinci Abdülhamid zamanında pâdişah üzerinde müessir olarak her istediğini sormadan yapan sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem Yusuf Paşa azlinden dolayı müteessir ve muğber olmuş, tayin edildiği Vidin Seraskerliğinde işe ciddi surette sarılmayarak gönderilen müteaddid fermanlara rağmen (Harp zamanında pâdişah namına fermanlar sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem tarafından yazılır ve tayinler anın tarafından yapılırdı) düşman eline geçen Ada-kalenin geri alınmasına muvaffak olamamıştı. Bu hale pek ziyade hiddetlenen Sultan Selim, Yusuf Paşa'ya tehdidi havi suretini aşağıya naklettiğim beyaz üzerine ağır bir hatt-ı hümayûn göndermiştir :

Sen ki Vidin Seraskeri Yusuf Paşasın,

Sen, pederim merhum vaktinde neş'et edüp ricale karışıp bâdehû ammim vaktinde hem vezir ve hem liva-i şerif ve mühr-ü hümayun ile serdar-ı ekrem ve vekil-i mutlak olmuş bir vezir iken ve sadarettten infisalinde şânını muhil olur vaz'u hareket olmaksızın Vidin Seraskerliği uhdena havale olunup bir kaç defa nüvaziş ve iltifat-ı pâdişâhâneme mazhar olmuşken ve bu kadar fermanlar ve hatt-ı hümayunlar gönderilmişken Seraskerlikte bir hizmete muvaffak olmayup henüz bir Aday'ı düşmandan tahlise ikdam eylemedin. Daima zahire ve asker bahanesiyle vakit geçirdin. Sen mâlen ve bedenen muktedir bir vezirsin, zahire tedariki tedbirini ve beş altı aydan beri asker celbi hususunu mülâhaza etmeyüp işi anın, bunun üzerine atmak kaydına düşüp tekâsül ediyorsun. Senin asker celb ve zahire tedariki elinden geldiğini bilmez miyim? İşte sana son tenbihim budur; bundan sonra gayyurâne hareket ile Ada'nın istihlâsına ve düşmanın ol taraftan tardına ikdam etmeyüp maâzallah-üteâlâ â'dâ tarafından ol cânibe edna bir ziyan ve hasar zâhir olmak ihtimali olur ise bi-rabbî'l-kâbe senin için selâmet ve necat mutasavver değildir, elbette gazab-ı şâhâneme uğrarsın, ana göre hareket ve sana selâmet ve hayat lâzım ise aklını başına devşirüp çalışup Ada'yı tahlis ve düşmanları ol taraftan bil-küllüyye def' idesin

ve bi'l-istiklâl sadr-ı âzamım canibinden vârid olan evamir-i şerifem ve tahrirat muktezasiyle amel ve hareket ederek ve gayret-ü ikdamda kusur etmeyerek şimdidek vâki olan tekâsülünü unutturmağa say' eyliyesin, sonrasını sen bilürsün vebalin boynuna olsun².

Yusuf Paşa âkibetinin fena olacağını düşünerek işe ciddi sarıldı. Efendisi Cezayirli Hasan Paşa'nın sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem olmasını müteakip tevcihatta kapudân-ı deryalığa münasip bir ehlinin tayini Cezayirli Hasan Paşa'dan istenmiş o da kendi adamı olan Vidin Seraskeri esbak sadr-ı âzam Yusuf Paşa'yı tavsiye etmiştir. Bu tavsiye üzerine Yusuf Paşa 1204 Rebiulâhır başında (1789 Aralık) kapudan-ı deryalıkla *İstanbul*'a davet olunmak üzere iken Şeyhulislâm Hamidî-zâde Mustafa Efendi'nin sadaret kaymakamına gönderdiği tezkirede gösterdiği mahzurdan dolayı Yusuf Paşa davet edilmeyerek *Vidin* Seraskerliğinde bırakıldı.

Şeyhulislâmın tezkiresi üzerine sadaret kaymakamının meseleden bahis ile pâdişaha takdim ettiği arızası aynen şöyledir³ :

Şevketlü kerametlü mehabetlü kudretlü velinimetim efendim Pâdişâhum,

Sadr-ı âzamlarından dünkü gün gelen maruzatta sadr-ı esbak Yusuf Paşa kullarımın derya kapudanı olması mastûr olduğundan bu babda ne vehile cevap yazılacağı takrir-i şâkeranemle istizan olunduktan sonraki giden hatt-ı hümayunları vüsûlünden evvel yazılmış olmak ihtimali derciyle cevap gelinceyedek durmak hususunda hatt-ı hümayunlarında iş'ar buyurulmuş.

Ordu-yı hümayunlarından her gelen tahriratı şeyhulislâm efendi dâileri görmek mütad olduğundan işbu tahrirat dahi efendi-i müşarünileyhe gönderildikte lede'l-mütalea bugün kethüdaları Mekki Efendi'yi kapuya (Bâb-ı âlîye) gönderüp "işbu tahriratın cevabı gitti mi? Eğer gitmedi ise haberini getir söyleyeceğim var" demişler.

Cevabı tahrirat gitmediği haberiyle kethüdây-ı mumaiyleh iade olunduktan gidüp bir saat mürurunda yine gelüp efendi-i müşarünileyhe kapudanlık hususunda her ne söylemişler ise berveçh-i tafsil beyan etmekle bi-ibaretihi berveçh-i tafsil beyan olundu :

"Yusuf Paşa benim sevdiğim ve dostum adamdır, meramiyle bekâm olmasını isterim, hâlâ Kapudan Paşa mültezemim ve mustas-

² Cevdet Tarihi, C. 4.

³ Başvekâlet Arşivi (Hatt-ı Hümayun vesikaları No. 54992) sene 1204.

hibim değildir, maksudum ancak umûr-ı devleti ihtilâlden sıyanettir; hâlâ Ada-kalesi düşman tarafından mahsûr ve Vidin kalesi dahi muhataradadır ve bunların idareleri behemehâl kaviyyü'l-iktidar bir vezirin seraskerliği ile husule gelür, ol havalide öyle muktedir vezir yok, Abdi Paşa'nın ise işe yaramadığı ve mişvarı malûm oldu, anın işi değil, şimdiedek Yusuf Paşa ikdam ederek oldukça ol havalide nizam verdi ve bundan sonra dahi yine müşarünileyhin anda olmasıyla bu işler görülebilir; müşarünileyh havalide merkumeden ayrıldığı gibi havalide merkumenin muhtel olacağı zâhirdir, binaenaleyh Yusuf Paşa'nın böyle vakitte kapudan olmasını ben bir-vecihle terviç edemem, bu bâbda re'yi sâib, tez elden sadr-ı âzam hazretlerine bir kıt'a hatt-ı hümayun tahrir ve bu hususun muvafık olmadığı ve havalide merkume nizamına ihtimam eylemesinin Yusuf Paşa'ya müekkidenden tahriri zikrolunan hatt-ı hümayunda tasrih iktiza eder. Kaldı ki, bu Kapudan Paşa donanmayı Nevruzdan yirmi gün evvel hazır ve âmade etmeğe müteahhit olduğunu müş'ir bir kıt'a takrir takdim eder, haylice çalışıyor. Kaldı ki biz bunu Kapudan Paşa'lıktan elbette çıkaracağız denilür ise bir âharını nasb itsünler, Yusuf Paşa olamaz var Kapuya böyle söyle ve Kapudan Paşa'nın takririni dahi götür deyu söylediklerini kethüdây-i mûmâileyh ifade ve takriri mezkûru itâ eder ve Kapudan Paşa kalacak ise behemehâl bir istiklâl hattına muhtaç idüğünü beyan eder."

Sadr-ı âzamları tahriratında yalnız bu madde olmayup mevadd-ı sâire dahi olmağla behemehâl cevapları gönderilmek lâzım ve tehiri gayrı câiz olup kapudanlık hususunda efendi dâilerinin kavli böyle ve mukaddem yazılan cevaplar dahi malûm ve bu bâbda ne veçhile irâde buyrulursa sadr-ı âzamlarına bildirilmek lâzım geleceği malûm-ı âlileri buyruldukta Yusuf Paşa'nın Kapudan olması, olmaması hususlarında ne yüzden re'y buyrulur ise tesvid-i hatt-ı hümayunları ana göre tahrir ve takdim olunur ferman men-lehül-emrindir.

Bu takririn üstüne Sultan Selim:

Kaymakam Paşa

Olmaz deyu tesvid edüp gönderiniz; lâkin dünkü kâğıt derununa olmaz deyu beyaz üzerine yazub anın içine kodum."

hatt-ı hümayuniyle cevap vermiştir.

Şeyhulislâm Hamidî-zâde'nin sebep göstererek itirazı üzerine Yusuf Paşa *Vidin* Seraskerliğinde bırakılmış ve muharebenin devamına ve seyrine göre isabetli olmuştur.

Vezir-i âzam ve Serdar-ı Ekrem Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın vefatından sonra harp sahasında mevcut vezirlerden kimin sadr-ı âzam olacağı hakkında Şeyhulislâmın konağında yapılan müzakereden sonra mevcut vezirler arasından kur'a çekilerek kur'a *Rahova* muhafızı Şerif Hasan Paşa'ya isabet etmiştir. Bu hususta sadaret kaymakamının takriri şöyledir :

Şevketlü kerametlü mehabetlü velinimetim efendim pâdişahım,

Sadaret-i uzma maddesi müzakeresi için çakerleri ve Kethüdâ Bey, Mahmud Bey ve Re'is Efendi ve Yusuf Ağa kullarının öğleden sonra semahatlû Şeyhulislâm Efendi daileri konağında içtima' ve kur'a Seyyid Hasan Paşa'ya geldiğini ve nasıl âdem olduğunu ve meşarünileyh olmaz ise Yusuf Paşa ve Bekir Paşa'dan birinin intihab olunmasını muhtevi şeref-yafte-i sudur olan hatt-ı hümayun-ı şevketmakrunları kıraet ve husus-ı mezbur dūr-u diraz müzakere olunarak Yusuf Paşa ve Bekir Paşa'nın intihaplarında bazı mahâzir derkâr ve kur'a maddesi sünnet-i seniyye-i hazret-i sipheşâlâr-ı ketayib-i enbiya aleyhi ezki't-tahaya'dan ve hakkında kur'a zuhur eden Seyyid Hasan Paşa dahi âl-i resûlden ve zatında erbab-ı dirayetten ve Tuna sevahili vesair Rumeli havali-sinde meşahirden olduğuna binaen inşallah-ü teâlâ imdad-ı ruhaniyet-i nebevi ile hayır bunda olduğunda şüphe yoktur. Kur'a ile tebeyyün etmek hasebiyle bunda gazez ve himayet olmayup zuhurat-ı ilâhiyyeden olmak hasebiyle bunun nasbı evlâ görülür deyü karar verildiği, müşarünileyhi çakerleri dahi Selânik'de bir kaç meclis gördüğüme binaen nefsül-emirde dirayetlü, tarih âşına, söz anlar âdem anladığım malûm-ı âlileri buyruldukta yine her halde emr-ü ferman şevketlü, kerametlü, mehabetlü, kudretlü velinimetim efendim pâdişahım hazretlerinindir.

Sadaret kaymakamının takririnin üstüne Üçüncü Selim :

Kaymakam Paşa,

Cenabı Allah hayırlı eyliye Seyyid Hasan Paşa'yı eyledim ve hatt-ı hümayununu yazup Mahmud Haseki ile irsâl olunmuştur. hattını yazmıştır (1 Şaban 1204/19 Nisan 1790) ⁴.

⁴ Başvekâlet Arşivi.

Mağlûbiyetler sebebiyle çok bozulmuş olan ordu ahvali Şerif Hasan Paşa'yı şaşkırtmış, bozukluğu kendisinden evvelkilere atarak mes'uliyetten kurtulmak istemiş ve isteklerini ve şikâyetlerini *İstanbul'a* sertce yazmış, Rusçuk'lı olup âyanlıktan gelme olduğundan hareketini Bâb-ı âlî idare ve revişine göre ayarlayamadığından derhal azl edilse muhalefete kalkarak harp zamanında devletin başına bir gaile çıkarılmasından korkularak bir zamanı ve fırsatı beklemek uygun görülmüştür.

Bu sırada Nemçe İmparatoru İkinci Jozef vefat edüp yerine kardeşi İkinci Leopold imparator olmuştu. Avrupadaki siyasi durum sebebiyle İngiltere ile müttefik olan Prusya Kırallığı Fredrik Giyyom Rusya ve Nemçe'ye karşı müttefik olarak Osmanlı Devletini bulduğundan vaki müracaatı üzerine 1204 Cemaziyelevvel/1 Şubat 1790 da Rusya ve Avusturya'ya karşı Osmanlı devletiyle ittifak etmişti. Nemçe imparatoru II. Leopold'ü muharebe ile tehdit edüp hududuna asker yağın Prusya kiralının tazyiki neticesinde Nemçe imparatoru muharebe esnasında Osmanlı devletinden aldığı yerleri geri vermek suretiyle sulhu kabul etmiş olduğu Fredrik Giyyom tarafından pâdişaha arz edilmek üzere Osmanlı sadr-ı âzam ve serdar-ı ekremi Şerif Hasan Paşa'ya bildirilmiştir (1790).

Prusya Kırallığının Nemçe İmparatorunu Tehdidî :

Prusya Kırallığı İkinci Fredrik Giyyom serdar-ı ekreme (o tarihte Şerif Hasan Paşa idi) gönderdiği nâmesinde Rus hududunda askerini topladığını, yüz elli bini mütecaviz askerini *Silezya* Dukalığı tarafına sevk ve bu kuvvet ile *Çeh*, *Moravya* ve *Galiçya* semtlerinde Nemçe imparatorluğunun hududunda tevakkuf edüp devlet-i aliyyeye en muvafık tarzda sulh müzakeresi için *Silezya'da Rayhenbah'da* İngiltere ve Felemenk elçileri de hazır oldukları halde 1204 Zilhicce/1790 Ağustos'da vaki anlaşmada Osmanlı devletiyle Nemçe devletinin arasındaki hududun muharebeden evvelki hale gelmesi takarrür ettiğini beyan ile Nemçe ile musalâhadan evvel derhal bir mütareke yapılması için imparatoru tazyik eylediğini bildirmiştir⁵.

Osmanlı devletinin müttefiki olarak hareket eden Prusya kiralının bu gayreti Osmanlı hükümetini büyük bir yükten kurtarmış ise de asıl halledilecek iş Ruslar'a karşı bir başarı elde edilmesi idi.

⁵ Topkapı Sarayı arşivi, No. 4939.

Yusuf Paşa'nın İkinci Sadareti :

Mizaç ve meşrebi itibariyle ve gösterdiği harekât sebebiyle tehlikesizce ortadan kaldırılması kararlaştırılan sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem Şerif Hasan Paşa'nın yerine kimin sadr-ı âzam olacağı belli değildi. Sultan Selim, sadaret kaymakamına ve vezir-i âzamlığa getirilecek birinin intihabını emretmiş o da mevcut vezirlerden Melek Mehmed, Ebûbekir, Feyzi Süleyman, Karahisarî Ahmed, Pekmezci Mehmed, Darphane Emîni İzzet Mehmed, sabık sadaret kaymakamı Mustafa Paşa'ların isimlerini yazarak pâdişaha takdim etmiş ise de Sultan Selim bunlardan her birine bir suretle kusur bulmuş ve bu hususta Şeyhulislâmın mütaleasını sormuş, Şeyhulislâm da Allah devlete hayırlısını versin diyerek kimseyi tavsiye etmemiş, pâdişah bu suretle bir münasip sadr-ı âzam bulamayarak pek sıkılmış, sadaret kaykamı Salih Paşa'ya :

“— *Yarın Reis Efendiyi beraber alarak erkence Şeyhulislâm Efendiyeye gidüp Allah için bunlardan birini intihab ile kat'î cevap yazınız, bu bâbda mütehayyirim, elbette siz benden iyisini bilirsiniz, birini bulub şu ıztırabdan beni halâs edesiniz*” demiş olduğundan Şeyhulislâm konağında yapılan müzakerede de mes'uliyetten korkularak mevcutlardan hiç birisi tercih edilememiştir. Nihayet Sultan Selim müttefikî olan Prusya Kırâlı Fredrik Giyyom'un sadr-ı âzam olmasını tavsiye ettiği sevmediği Yusuf Paşa üzerinde durmuştur.

Prusya Kırâlı Fredrik, 1205 Şaban iptidası / 5 Nisan 1791 tarihiyle Üçüncü Selim'e gönderdiği ittifak şartlarını hâvi nâmesinde hulâsa olarak şunları beyan etmektedir :

Rikâb-ı hümayun mektupçusu Ahmed Azmi Efendi gelerek nâmei hümayunu teslim eylediği, her iki tarafca aktedilen ittifak şartlarına tamamen riayet edileceği ve Moskovlu aleyhine muharebeye devam edileceğinden dolayı memnun olduğu kendisinin dahi ittifaka sadık olarak hareket edeceği ve ekser askeriyle Silezya tarafına hareket ederek ittifak şartlarından olarak Nemçe hududuna gelüp *Rişenbaş* (Rayhenbah) nam mahalde İmparatoru Osmanlı devletiyle mütareke akdine mecbur ederek İmparatorun devlet-i aliyyeden muharebe esnasında zaptetmiş olduğu bütün şehir ve kaleleri ve hususiyile mühim kalelerden olan *Belgrad, İrşova, Bögürdelen* ve *Hotin* ve daha nice kaleleri Devlet-i aliyye tarafına red ve teslim ile muharebe devam ettiği müddetçe tarafsız kalup devlet-i aliyye aleyhine Ruslar'a

yardım etmemeği kabul eylediğini ve ordusunun mühim bir kısmını Rus hududuna sevk etmek suretiyle Rus'ların Osmanlılara karşı olan kuvvetlerini azalttığını ve Nemçe ile olan mütareke gibi Rus Çariçesini dahi sulhe icbar için muharebeye mübaşeret edeceğini açıkça ihsas ettiği gerek Osmanlı devleti müttefik İsviç devleti ve gerek kendi müttefik olan İngiltere devleti ve donanması hakkında bazı mütalealardan sonra:

Dünya devletleri içinde en kuvvetli olan Moskov devleti gibi bir devleti yalnız başımıza üzerimize çekmemek için Nisan ayı başlarında yüz elli bin Osmanlı askerinin Tuna sahilinde bulundurulması ve bu askerinin sevk ve idaresi için değerli ve kudretli bir sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem'e ihtiyaç olduğu ve bunun için başka bir fikre zâhib olunmayarak bu vazifenin daha evvel olduğu gibi Yusuf Paşa'ya verilmesi hususunu ümit etmekteyim; çünkü Paşay-ı müşarünileyh dilâver ve şecaat sahibi ve bütün Avrupa devletleri içinde şöhret sahibi ve elhak bu sıfatları haiz olduğu bu muharebenin iptidaki senesinde müteveffa Nemçe çasarı aleyhine başarı ile zuhura gelen harekâtından malûm ve bu suretle Osmanlı askerinin dahi Yusuf Paşa'ya meyl ve itimadı olduğu zâhirdir, denilmektedir.

Prusya kiralının nâmesinde pâdişahın bizzat seçtiği bir kuvvetle ordusunun başında bulunarak debdebe ve gösterişi terk ile ecdadı Sultan Mehmed, Sultan Murad ve Sultan Süleyman gibi fütuhatta muvaffak olmalarını temenni ile daha birtakım tavsiyelerde bulunmaktadır⁶.

Osmanlı devletinin müttefik olan Prusya Kiralının ittifak hususundaki mütaleası ve bu arada sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem tayin olunan vezirlerin muvaffak olamamaları neticesinde Fredrik Giyyom, muharebenin ilk devrelerinde Nemçe ordularına karşı muvaffak olan Erdel ve Macaristan'a giren Yusuf Paşa'nın tekrar ordunun başına getirilmesini ve Yusuf Paşa'nın Avrupaca da marûf bir kumandan olarak bilindiğini beyan etmekte ve bu tavsiyenin bir müdahale zanniyle başka mânâya alınmasını işaret etmektedir.

İşte bu tavsiyeye mebni Üçüncü Selim sevmediği ve gocunduğu Yusuf Paşa'yı bulunduğu Bosna valiliğinden alarak⁷ ikinci

⁶ Topkapı Sarayı arşivi No. 2888, sene 1205 Şaban fotoğrafisi makalenin sonundadır.

⁷ Yusuf Paşa, sadr-ı âzam Şerif Hasan Paşa sadaretinde Vidin'den alınarak Bosna Valiliğine naklolunmuştur.

defa sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem yapmıştır. Yusuf Paşa'ya gönderilen hatt-ı hümayun ikidir, birisi ve ehemmiyetlisi *Bosna*'dan alınarak cepheye gelmesi hakkında olan şahsına mahsus mektum hatt-ı hümayundur. Diğeri ise sadr-ı âzam ve serdar-ı ekremlik umûm hatt-ı hümayundur. Mektum olan beyaz üzerine hatt-ı hümayun aynen şöyledir :

Sen ki Yusuf Paşa'sın

Sadaret-i sâbıkanda tarafından rızay-i şâhânem üzere hareket olursa seni azl etmez idim; lâkin sen matlub üzre hareket etmeyüp sadr-ı âzamlara değil sair vüzeraya ve belki bayağı âdemlere yakışmayan zulüm ve teaddi ve ahz-ı rüşvet ve aslında infîâlin olan âdemlere ve taşrada erbâb-ı servetten olanlara icray-i gazez ve celb-i mal dâiyesiyle nefsanîyet ve sefer vaktinde nüvaziş ve iltifat lâzım olan rü'esay-i askeriyeyi un-ü şiddet ve tehdid ile tevhişe cesaret ve bu veçhile nice umûrun ve bâhusus umur-ı lâzime-i seferiyenin tatilini ve işlerin görülmemesini mücib etvardan adem-i feragatin ve bunun emsâli rızây-ı şâhâneme mugayir harekâtın cihetiyle sadarettten azl olunmuşsun. Şimdiye dek bu misillû harekâtın fârig olmuşsundur deyu seni işte yine sadr-ı âzam ettim.

Maâzallah bu sadaretinde dahi o misillû harekâtın birisine cesaretin sırren ve alenen mesmû-ı pâdişâhânem olur ise bu def'a azl ile iktifa etmem, elbette kazaya uğrarsın. Sana göre lâzım olan iffet ve istikamet ve fukaraya şefkat ve merhamet ve kimesneye gazez ve nefsanîyetten ve gizlû ve âşikâre rüşvet ahzından mücanebet ve tavor-u hareketini rizây-i hakka, rizay-i şâhâneme tatbik ile eâzım-ı esbab-ı seferiyeden olan asker ve zahire ve araba ve bargir ve bunlar emsâli levazımâtın vaktinden evvel tamamen celbine dikkat ve şimdiden *İbrail ve Maçin ve İsakı ve Tolcu* ve sair sevahil ve serhadlerin gereği gibi takviyelerine gece ve gündüz sarf-ı kudret ederek sinîn-i saire gibi geç kalınmayup Haziran duhulü vakitlerinde düşman-ı din-i mübin Moskovlu üzerine kol kola hücum ile bâ avn-i bâri ahz-ı intikame dâmen-i dermeyan-ı gayret etmektedir⁸. Vakitler az olmağla işbu hatt-ı hümayunum vardığı gün kat'â kimesneye serrişte veremeyüp *Bosna*'nın Nemçe musalâhası takarrübü hasebiyle ve elyevm

⁸ Bu hatt-ı hümayun Cevdet Tarihinde (c. 5, s. 104) buraya kadar olup alt tarafını yazmamıştır. Ben mühim olan alt tarafını da yazdım.

hulûvvi câiz olmamağla yerine Salih Paşa mı münasip yoksa memleketlünün tarafeyn olmayacakları mirmiranlardan biri mi münasip kaymakam nasb ve ben bir maslahata memur oldum diyerek vusul-i hatt-ı hümayunun ferdası on ve on beş adamınla tebdilen Bosna'dan hareket ve seni yolda kimesne bilmemek veçhile nihayet onbeş günedek meştay-ı Şumnu'ya vusule müsaraat ve mühr-ü hümayunun seni meştaya takarrübünde karşılayacağı zâhir ve sen takarrüb etmedikçe selefinden ahz olunmayacağı⁹ bâhir olmağla havadis olmamak için kemal-i acele ile vusule şitab ve sür'at eyliyesin.

Ba'de'l-vüsul alenen kıraet için diğer yazılan hatt-ı hümayunumu kıraet ve bâlâda yazdığım tavr üzere hareket eyliyerek umur-ı memur-rene kıyam ve mübaderet edesin. Rızâullahı muvafık hareket ettiğin halde her işin sühulet kesbedüp evvelki sadaretin gibi olmayub inşaallah güzel olur. Bu seferin küşadı senin marifetinle olmağla inşaallah-ü tealâ galibâne hitamı dahi senin marifetinle olur ve minallah'it-tevfik¹⁰.

Yusuf Paşa'nın bu ikinci sadr-ı âzamlığında birinci sadareti gibi tamamen müstakil olarak istediğini yapup yapamayacağı şüpheli idi; kendisinin şahsına hitaben gönderilen mektum hatt-ı hümayundan anlaşılacağı üzere öyle pek serbest hareket edemeyeceği pâdişahla anlaşup anlaşamayacağı, hükümdarın îtimadını kazanup kazanamayacağı belli değildi. Yusuf Paşa, Birinci Abdülhamid bendesi olduğundan merhum pâdişahın büyük oğlu olup o tarihte yâni 1791 de on iki yaşında bulunan şehzâde Mustafa'yı bir hükümet darbesiyle saltanata geçirebilirdi. Bu düşünce belki Sultan Selim'i huzursuz bırakırdı.

Askerin inzibatsız ve intizamsızlığı sebebiyle Sultan Selim'in arzusu hilâfına muharebede bir muvaffakiyet bile elde edilemeyeceği

⁹ Sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem Şerif Hasan Paşa'nın gönderdiği takrirlerindeki açık ve sert yazısını ve kendisinin *Ruscuk* âyanlığından yetişme olması sebebi ile ordu karargâhı olan *Ruscuk*'da azli halinde muhalefete kalkması ihtimali hakkında doğru yanlış haberler alınması sebebi ile birden bire azlolunmayarak halefi olan Yusuf Paşa'nın gelmesi beklenmişti.

¹⁰ Topkapı Sarayı Arşivi (yeni bulunup pek kirli olduğu için temizlemeğe verilen ve henüz numarası konmayan vesikalardan) Sultan Selim'in beyaz üzerine olan bu hatt-ı hümayununu merhum Cevdet Paşa görmüş ise de (dâmen-i dermiyân-ı gayret etmektir) cümlesinden alt tarafını yazmayup en sonunda (Rizâenlillâh muvafık hareket ettiğin halde)ye kadar terk etmiştir. Cevdet Tarihi C. 5, s.

anlaşılmıştı. Sadr-ı âzam Yusuf Paşa son bir gayretle *Maçin* mevkiinde Rus kuvvetleriyle yaptığı muharebede galib gelemeydise de mağlûb da olmadığından sulha karar verdi; halbuki pâdişah hiç olmazsa bir harp kazanılarak şerefimiz muhafaza edilsin diyordu; fakat durum sebebiyle mümkün olmadı; âkibetinden korkan sadr-ı âzam, ordu erkânı, mevcut bu askerle galebenin imkânsızlığından bahis ile pâdişaha mahzar takdim ettiklerinden nihayet *Boğdan*'ın başşehri olan *Yaş* kasabasında muahede aktedildi (15 Ca. 1206 / 10 Ocak 1792).

İşte, pâdişah Birinci Abdülhamid'in muharebe açılmasını istemediği halde harp etmez isen saltanatta kalamazsın diye kendisini korkutan sadr-ı âzam Yusuf Paşa ile Şeyhulislâm Müfti-zâde Ahmed Efendi'nin ısrarlarıyla Ruslar'a harp açan Yusuf Paşa, açtığı harbi pek acı olarak kaybetti ve durup dururken hazırlıksız olarak devleti felâkete sürükledi; muharebeyi müteakip mağlûbiyet yüz karasıyla süklüm büklüm korku içinde *İstanbul*'a hareket etti, hareketinden evvel kendisinin azledilerek pâdişah silâhdarının sadr-ı âzam olacağı rivayetleri duyuldu¹¹. Bunun aslı olmadığı kendisine bildirildi, Ocaklarla (kapukulu ocakları) beraber *İstanbul*'a geldi; pâdişahın kendisine karşı muğber olduğunu anlamıştı, fakat Sultan Selim

¹¹ Sadr-ı âzam Yusuf Paşa'nın azli *İstanbul*'a gelmeden evvel düşünülmüş ise de bunda bazı mahzurlar gözönüne alınarak *İstanbul*'a gelmesine intizar edildiği anlaşılıyor. 23 Rebiulâhır 1206 / 1791 Aralıkta ocakların ulûfelerini vermek üzere teşrifat hattıyla beraber Silâhdâr-ı Şehriyârî orduya gönderilmişti. Silâhdâr *Edirne*'ye gelince pâdişahın bir çocuğu doğacağı zanniyle silâhdarın orduya gitmeyerek bir müddet *Edirne*'de kalması emredilmişti. Halbuki doğumun aslı çıkmamış ve silâhdarın da *Edirne*'de orduyu beklemesi, silâhdarın, Yusuf Paşa'nın yerine sadr-ı âzam olacağı dedikodusunu ortaya çıkardı. Bu sözler sadr-ı âzam'ın kulağına kadar gitti. Yusuf Paşa'dan doğrudan doğruya mührün alınmamasına sebep yanında üç bin kadar Arnavud kuvveti bulunması idi. Silâhdarın sadr-ı âzam olacağı sözleri Yusuf Paşa'nın kulağına gidince bundan müteessir olarak rikâb-ı hümayuna şunları arzetti:

"Hakikaten mühr-i hümayun Ağa oğlumuzla ihsan olundu ise bir konak evvel istikbal ve kendi yedimle teslim edeyim, eğer tasdim olmayub velâdet müterakiben meks ise ne mani teşrifatı görüb bâdehü velâdet zuhur eder ise bir kulları dahi gelsün. Zira bu gûna eracif zuhur etmekle her kime emir sipariş olursa postun sahibinin teşrifine tâlik sureti fehm olunur. Bizde nüfuz kalmadı, umur-ı mühimme ibtâl olundu" diye yazdığından çıkarılan sözlerin aslı olmadığı kendisine bildirilmiştir. (Üçüncü Selim Ruznâmesi varak 5 ve Belleten sayı 148. s. 617. Sene 3. Ca. 1206).

sadr-ı âzama karşı bir muhalif tavur takınmadı ve hattâ kendisine geçmişin unutulduğunu, din ve devlet ve rizay-i pâdişahi üzere hareket etmesi ihtar edilerek teminat verildi.

Sadaretin verdiği salâhiyetle ciddî ve sertce hareket eden sadr-ı âzamanın tavur ve hareketinden, her işe burunlarını sokan pâdişah yakınları anın bu hareketinden ürkerek aleyhinde fısıldıyorlardı; sarayda ve Bâb-ı âlîde ileri gelenler Yusuf Paşa'nın otoritesine karşı sinmişlerdi, fırsat kolluyorlardı, zaten Sultan Selim de sadarete bulundurmamak istemiyordu. Prusya kiralının tavsiyesiyle Ruslar'a karşı bir başarı kazanır diye ikinci defa sadr-ı âzam yapmıştı, o da olmanınca sevmediği bu vezir-i âzama devletin başında daha uzun zaman bulundurmamak istemedi.

Yusuf Paşa'nın Azli :

Sadr-ı âzam Yusuf Paşa *İstanbul*'a gelişinden itibaren kendisine bir muhit yaparak işleri tamamen eline almağa başlamış ve kendisine bazı muhalif kimseleri birer vesile ile iş başından uzaklaştırıp münasip gördüklerini mühim yerlere koymağa başladığı dikkati çekmişti. İstedliğini yaptırmadığı zaman nüfuzuna halel geldiğinden dolayı tekaüd olup çekilmek gibi hallerle nazlanıp istiğna göstermekte idi. Sultan Selim, devlet nizamına dair başlamış olduğu işi yoluna koymak üzere hükümet erkânına yazdırmakta olduğu ıslahat lâyhaları sebebiyle tecrübeli vezir olduğundan bu lâyhaların arkası alınıncaya kadar Yusuf Paşa'nın fikir ve mütaleasından istifade etmek üzere anın nazını çekmekte ve sabırlı hareket etmekte idi ve Enderundaki şımarık mukarriplerinin sadr-ı âzam aleyhindeki tahriklerine bakmıyordu; fakat yapılması zarurî görünen mühim işlerin icrasında sadr-ı âzamanın gevşek ve müstağni hareketi birgün pâdişahın sabrını taşırdığından azline karar verdi.

11 Ramazan 1206 (3 Mayıs 1792) Perşembe günü sarayda ma-beyn odasına çıkan Sultan Selim, Küçük İmrahor Zihni İsmail Bey'i huzuruna çağırıp sadr-ı âzam Yusuf Paşa'dan mühr-i hümayunu almağa memur etti. Sadr-ı âzam *İstanbul*'da bulunduğu için Paşakapusuna (Bâb-ı âliye) gönderilen memur, vezir-i âzamdaki mührü aldıktan sonra mâzül sadr-ı âzama da beraberine alarak sarayda *Balkhane*'ye götürüp sonra keyfiyeti arz ile mührü teslim etmesi kanundu. Halbuki Küçük Mirahor, Yusuf Paşa'dan mührü aldıktan

مردعه رکاب قران خسروانه به شمشیر بوسا قرانی طرفین در در این نامه ناله ترجمه سید ...

شکرلو قدولو مهابلو بارشاه ال عثمان حمرنارف

سبارتا رسمه ایه بوکن دؤمراهلرینه اولان اولان کؤی کامهارا بولور عیلاو عیلاو امرافق قیبری نجه ماکدن مردود بولورکین ایشا
 داهده حقنه اغیار اولتان تاخر و مزین سیندن خلوق مانوی اولدی اکلدر لکن عکره موقولون غیر اودره دودو ارجو بوجو اوزاق بیز
 نامه بارشاهانه زینه هلابای کرانقد ریه رسا طرف مجانه زینه نسیم اولمشد کولر دوتیز دکرلن زانمز ایجون جانب ستم انشاق
 مولوکار نزلله نجات اودره مصافات جسر توکلر دودو کتله عقد ایکلر انقافه کمال رسوخ و منات ایه رعایت و رعایت
 ایفا خصومت نایبقدم اوله جقدری بقیقی کسفرلر عیننه جنلق و حربه بوج جمع قوتلر به ملاوتن امدار ایله بوقتیجه بوجکله خدیوار
 اولدی دکر اولتان نامه هرابرلرین معدم بجلدی اولدقه غایه انقافه کفایت و منن اولمشدور بوجکله کیشی یان حاله نایه اولوه
 اودره اولوب کولر ذات معافی معانیکه دکرلن سلطنت سینه زینه خلوق اودره اولون دوشنفرده دایخمم و یمنزده شغف اولون
 انقافلیک عایت و وقایه ستم نایبقدم اولدیغ قطعاً اشتباهلی اولدیغ مجرم خالصانمرد بوجکله بوزن انقافه اکثر عساکر
 سلبا طرفنه حکمت ایدرله دکر اولتان انقافلر اکثر شرطی نگونه و حربه اودره ایفا ایکنی نکلر و مدو عطفه بورد قوتلر و یخ
 و سنا تیزه قطعاً اشتباهلی قاناسق ایزم کا اول انقافه مانا ایزم اکثریا مکلرینک حدودیه حکمت اول امده بوجکله عقد مقاولونه و یخ طرفه
 اغیار ایدرلن خلوق زبورده بجار قتل اولون نجه ایدرلر دینشیا نام کیم اول امده بوجکله عقد مقاولونه و یخ طرفه
 و یخ شادکه عقیده بوجکله بیزکون تاخی ایدرلر دایه ایشماره اتانسه ماله محروسه نزلن مطیع ایکی باقیه مالک و باعقله شیخ
 معتبره دن اولوب بلنر و بیزره دکرلر و یمن و دوقی نجه کملر طرف ملکانه زینه کیرور نسیم ایمله و کاره مند اولدقه بعطف ایش
 و دولت عینیه لری عینیه اوله دق فیما بعد کتولوه امدار ایچامله اودره شهادت اولمشد بینه انقافه نکلورده بوجکله اود و شغف و یخ
 نصیب اولون موبسینه کسفرلر کندی قوت عسکرس تقریب بله اصل و منت عسکری کندی طرفه ارساله بوجور اولون تاخی عساکر
 معصوم لریله گل واحده اجتماعی و حبه نکلر کسفرلر اودینه سیرط و احمالی طرفه شهاب و تیسرا اولوب قانک کاکو اسماعیل اولون
 واقع اولون ادره نزلن حسن دکر بیزه حسنه ایه اعمال دادرلری سیرط و احمالی طرفه شهاب و تیسرا اولوب قانک کاکو اسماعیل اولون
 اوردیا دولته نظر افرا اولون ایکی دولته کماره سی طرفه حبه و کربله بله کله نکلر کندی ایفا ایکنی کتله کتله کتله کتله
 تخویف بله اچلوب دکر بیزره اولمشه بوجور دایم بوجور دایم بوجور دایم بوجور دایم بوجور دایم بوجور دایم بوجور دایم بوجور دایم
 بیزر کتله و دتیا اولان اکلدر عاج اولوق سبب ایچمال ایکنی کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله
 مستفکرت بیری و بیکت خدمت ایزم بیهود بوقدرجه نجه عساکر بیکت و کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله
 قانک کاکو اسماعیل اولون نکلر اولت عینیه کسفرلر دن زیاده مض اولون نجه ایدرلر کیم بوردی ایزم بیزره کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله کتله
 اولدور بیز و یخ خدمت بیز
 بوزقه طرفه
 اولوه دق

Prusya Kralı tarafından III. Selim'e gönderilen 1205 Şaban tarihli mektubun çevirisi (Topkapı Sarayı Arşivi No 2888.)

sonra kendisini Paşakapusunda bırakarak getirüp mührü pâdişaha teslim etmiş ve sâbık sadr-ı âzâmın Kapu'da yâni Bâb-ı âlîde olduğunu arz eylemiştir.

Bunun üzerine telâşlanan pâdişah Bostancı-başı Donbay-zâde'yi bir kısım maiyyetiyle Paşakapusuna göndermiş o da Yusuf Paşa'yı alup Balıkhane'ye koyarak keyfiyeti bildirmiş ve Bostancı-başının kendisini Bâb-ı âlîden alması Yusuf Paşa'yı çok korkutmuştur.

Yusuf Paşa'nın Balıkhane'ye getirildiği Sultan Selim'e haber verilince Pâdişah Silâhdar Ağa'ya bir hatt-ı hümayun gönderüp bu hatt-ı hümayunda :

“*Sadr-ı âzam azl ve sâbık Kaymakam Melek Paşa'yı sadr-ı âzam eyledim, Hanya'dan (Kandıye) gelinceye değin hâlen Kapucular kethüdası Çinizlikli Ali Bey'i şimdi getirt*” emri olduğundan hemen icra olunup Berberbaşı da hizmet almak için gönderildiği gibi Şeyhulislâm Mekki Mehmed Efendi'ye de davet için bir memur yollandı.

Kapucular kethüdası Çinizlikli (Çini İznik-İznik) Ali Bey gelerek sünnet odasında sadaret kaymakamlığı kürkünü giymiş ve daha sonra Şeyhulislâm da gelüp ânî değişiklikten dolayı hayretini göstermiş ve silâhdar vekili Derviş Bey'e :

—“*Behey efendi bu nâ-becâ (yersiz, lüzumsuz) gazaba sebep nedir? Böyle bi-vakit sadr-ı âzam azlı münasip değil, bu âdem (Yusuf Paşa) Moskov ile musalehaya nizam verdi, bari elçiler gelsün, umur-u musaleha hitam bulsun bâdehu azl olsa mâni değil idi*” demiştir. Yeni sadaret kaymakamı Ali Paşa da :

—“*Bizim kaymakamlık değil büyük Mirâhorluğa alim-allah istidadım yoktur. Eğer beni murad çırak etmek ise bu çıraklık vakta manut idi. Beni, aceba bu sene Kapucular Kethüdalığının ibkasına çare bulsam der iken bu rütbe-i âliyeye veçhen min'el-vücûh istidadım yok, Suphan-allah*” diye hayret ettiğini söylemiştir¹².

¹² Sultan Selim'in Sadaret Kaymakamlığına tayin ettiği İznik'li Ali Bey, Osmanlı Devletinin kuruluşunda devleti teşkilâtlandıran Cendereli (Çandarlı) Kara Halil Hayreddin Paşa torunlarından olup o ailenin Mahmud Çelebi kolundandır. Birinci Abdülhamid zamanında Halil Hamid Paşa sadr-ı âzam iken Anadolu'da eski ailelerin evlâdlarının müstaidlerinden devlete adam yetiştirmek istediğinden bu Ali Bey o suretle devlet hizmetine alınmıştı. Halil Hamid Paşa'dan sonra anın mensuplarından olduğu için vazifesi olan *Başbâkı kulluğundan* azlolunarak memleketi olan İznik'e dönmüş ve bir müddet sonra *İstanbul'a*

Mazûl Sadr-ı Sabık Yusuf Paşa'ya Gelince :

Yusuf Paşa *Balikhane*'de yirmiyedi dakika kalmış ve bu müddet ona pek uzun gelmiş. Sultan Selim'in kendisini öldüreceğinden çok korkmuş oturamayup dolaşır, Kur'an okumak ister, heyecandan okuyamaz, namaz kılmak isterse de kılamaz, bu suretle oturup kalkup dolaşmış.

İşte bu heyecan ve ölüm korkusu içinde iken Sultan Selim Bostancı-başı'yu gönderüp :

—“*Müsterih olsun. Malını ihsan ettim, Trabzon mansıbı ile kayırlmış-
tır, heman sandal ile Beykoz'da İshak Ağa Yalısında kapusunu düzsün*”
iradesini göndermiştir¹³.

Yusuf Paşa İstanbul'a gelişinden otuz bir gün sonra azledilmiştir. Yusuf Paşa'nın azli hakkında Sultan Selim tarafından sadaret kaymakamına gönderilen hatt-ı hümayunda şöyle deniliyor :

Sen ki Kaymakam Ali Paşa'sın,

*Malûmun olsun ki sadr-ı sâbık Yusuf Paşa umur-u seferiyede tecrübesi
geçmiştir mülâhazasıyle ikinci def'a makam-ı sadarete tayin olundukta taraf-ı
hümayunumdan gerek hazîne ve gerek mühimmat ve sair levazım-ı seferiyede asla
kusur olmayup meram-ı hümayunum galibâne bir muahede iken muvaffak
olamayup muharebe müyesser olmaksızın bu suretle düşmana arazi terk ederek
böyle fena musalahaya sebep olmuşken şayet nizam-ı devlete muvaffak olur
mülâhazasıyle azletmeyüp Asitane'ye (İstanbul'a) getirdim.*

*Geleliden beru nizam-ı devlete dair yoluyla bir işe şurû' etmeyüp garez-
lerine ve sût-i zan ile temşiyet eylediği maddeleri teşviş edüp kanun ve kaide-i
devlete adem-i riayet bâhusus Ocaklar kanun-u kadimine dikkat ve yoluyla
nizamlarına sa-y-ü gayret eylemeyüp daima su-i tedbire ve fesad üzre mecbul
olduğundan geldiği günden beri devlete nâfi bir işe muvaffak olamadığı ve
bundan sonra dahi olamayacağı âşikâr olmakdan nâşi sadareten azl ve yerine
vüzeranın cümlesinin eskisi olan âkil ve müdebbir ve sadarete ehliyeti zâhir
Kandiye Valisi vezirim Melek Mehmed Paşa nasbolunup taraf-ı hüma-*

gelerek İkinci Mirahor ve daha sonra Kapucular Kethüdası olmuş ve bu 11 Ramazan 1206/1792 Mayıs 3'de Sadaret Kaymakamlığına tayin edilmiştir. Sultan Selim, kendisini hükümdar yapmak isteyen Halil Hamid Paşa mensuplarını öğrenmiş ve yerinde hizmete almıştı.

¹³ *Üçüncü Selim Ruznâmesi* (Belleten sayı 148, No. 637, 638).

yunumdan davetçi gönderilmekle gelinceyedek yerine vezarete istidad ve ehliyetin nümudar olduğundan rütbe-i vâlây-i vezaretle kaymakam nasbolunmuşundur¹⁴.

Sadr-ı sâbık *Beykoz*'da yol hazırlığı yaparken 26 Ramazan/18 Mayıs'da *Hoca Paşa* semtinde bir yere (*Yusuf Paşa sadarete gelmezse İstanbul'u yakarız*) diye yafta yapıştırdıklarından o taraf halkı bu kâğıdı alup Paşakapusuna getirmişlerdir. Bunun üzerine Yusuf Paşa'ya kalkup gitmesi için arka arkaya emirler gönderildiğinden üç gün sonra 29 Ramazan/21 Mayıs'ta mansıbı olan *Trabzon*'a hareket etmiştir¹⁵.

Trabzon Valiliği :

Yusuf Paşa *Trabzon* valiliği ile beraber *Anapa* muhafızı olup ehemmiyetine mebni valinin *Anapa*'da bulunması lâzımdı. Sadr-ı sâbık ehemmiyetine binaen Kafkas sahiline memur edilmişti. *Anapa*'ya yakın olan *Taman* tarafında Osmanlı devletine muhalefet edüp kaçan Canik'li Hacı Ali Paşa'nın oğlu Battal Hüseyin Paşa, Rus'ların himayesinde olarak *Taman*'da kaçak İslâm, Hıristiyan, Tatar serserilerinden mürekkep başına bir kuvvet toplamıştı. Bunların top, cephane ve sair harp malzemesi mevcut olup *Taman*'ı bir kale haline getirmişti.

Yusuf Paşa *Anapa*'da mâlen ve canla başla çalışıp kaleyi tamir etmiş ise de bazı elzem olan şeyayı istediği halde isteklerinin aksi

¹⁴ *Başvekâlet Arşivi* (Nâme-i hümayun defteri adet 9, sayfa 4). Fermanda Yusuf Paşa'yı itham tamamen doğru değildir. Fakat Sultan Selim'in ona karşı husumeti olduğundan kendisini bu suretle mesul etmek istemiştir. Ordunun hali ve kuvvetlerin zorla tutulduğu tarihî olaylarca malumdur.

¹⁵ *Sultan Selim Ruznâmesi* (Bellelen s. 140, Ramazan 26 ve 29, sene 1206). Yusuf Paşa'nın azlini tacil eden sebeplerden birisi de kendisinin muhitini düşünmeden lâkurdunun nereye kadar gideceğini hesap etmeden konuşmasının da tesiri olmalıdır. Seferden dönüşte *Davud Paşa*'da karşılandığı sırada Sadaret Kaymakamı, ordu erkânı ve ağaların yanında :

— Paşa oğlum elhamdü'llâh sulh olundu şu Kara Mahmud Paşa'nın (İşkodra Valisi) üzerine varilup *Şumnu*'da tertib ettiğim ve tahrik eylediğim il-erleri kırk bin askere mâliktirler, inşa'allah Aralıkta anın izalesi lâzımdır demesi soğuk tesir yapmış ise de hiç kimse ses çıkarmamıştı. Hazineye elli bin kuruş bulunmadığı bir zamanda altışar kuruş gündelik ile kırk bin il-erinin masrafının ne tutacağından sarf-ı nazar bu kadar kuvvetin sadr-ı âzamin emrinde olması zaten kendisinden çekinilen ve itimad edilmeyen bir hükümet reisinin böyle bir söz sarfetmesi pâdişahın ne derece vesvesesini mücib olacağını düşünmek sadr-ı âzam hakkında itimadsızlığı arttıracığında şüphe yoktur.

zuhur ettiğini bu tarafta düşmanın nasıl hareket ettiğine dair devlet merkezinin malûmu olmadığını düşmanın hareketine ve tedbirlerine dair *İstanbul*'a yazdıklarına, Yusuf Paşa mugalata ediyor diye tek-dir edilmekten çekindiğini bunun için bu tarafın ahvalini görüp anlatacak birisinin memur edilerek gönderilmesini rica yollu durumu arz eylemiştir¹⁶.

* * *

Yusuf Paşa'nın yerine sadr-ı âzamlığa tarihin ibrete şayan bir olayı olarak Kandiye Valisi Şeyhulvüzera Melek Mehmed Paşa tayin edilmişti. Melek Mehmed Paşa, iyi ahlâklı, güleryüzlü bir vezir olup maiyyeti kendisinden pek memnundu. 1768 de Rus muharebesi esnasında sadaret kaymakamlığında bulunduğundan Sultan Üçüncü Mustafa kendisinden memnun kalmıştı.

Birinci Abdülhamid zamanında Yusuf Paşa sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem olunca *Vidin* muhafızı bulunan Melek Mehmed Paşa'yı muhafızlıktan azl ederek Üçüncü Mustafa mensupları temizlendiği sırada *Sakız*'da oturmak üzere açığa çıkarup vezirliğini almıştı. Melek Mehmed Paşa Sultan Üçüncü Selim'in hükümdar olduğu 1203 H./1789 M. tarihinde Kethüda Hasan Paşa'nın Yusuf Paşa'nın azliyle sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem olmasına kadar *Sakız*'da zaruret içinde kalmıştı. Yeni sadr-ı âzam Kethüda Hasan Paşa, Melek Mehmed Paşa'nın kethüdalığından yetişme olduğu için Sultan Selim'e, Melek Paşa, kendisinin eski efendisi olduğundan bahsetmesi üzerine Melek Paşa'nın vezirliği tekrar verilerek *Kandiye* valiliğine tayin edilmiştir.

Sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem Kethüda Hasan Paşa'nın, eski efendisi Melek Mehmed Paşa'nın sadaret kaymakamlığına tayini hakkında pâdişaha takdim ettiği arızasında Melek Paşa'nın 1768 seferi boyunca sadaret kaymakamlığında bulunmuş olduğunu zikrettikten sonra :

“Abd-i memlûkleri nice senelerden beri müşarünileyhin (Melek Mehmed Paşa'nın) kethüdalığı hizmetinde bulunup üzerimde hukuk-ı nân-ü nimeti başımdan aşmış olmağla kendüsünü huzur-ı şâhanelerinde bu veçhile tarifim hukuk-ı sâlifeyi riayet” olduğunu beyan

¹⁶ *Sultan Selim Ruznâmesi* s. 658 sene 1207 Ra., Belleten s. 148

etmiş ve eski efendisi Melek Mehmed Paşa'nın küşe-i inzivada kalmasının câiz olmadığını ve sadaret kaymakamlığına tayinine müsaade buyrulmasını istirham eylemiştir.

Sadr-ı âzam Kethüda Hasan Paşa'nın, efendisi Melek Mehmed Paşa hakkında gösterdiği bu nimetşinaslığa pek memnun olan Üçüncü Selim, sefer dolayısıyla mevcut sadaret kaimmakamının hizmetinden memnun olup bu sırada tebdilinin doğru olamayacağını ve Melek Paşa'nın kayrılmasının yerinde ve kendisinin de hatırında olduğunu, şimdilik münasip bir hizmete tayinini beyan ile sadr-ı âzamin takririnin kenarına şu hatt-ı hümayunu yazmıştır :

Benim Vezir-i mutlakım,

Melek Paşa, âkil ve sâdik ve pederim merhumun emekdarlarından olmağla severim; devlete hizmeti var bilirüm. Cülûsumdan beru bir şey ile tatyib olunmasını mülâhaza etmekte idim; hakkında hüsn-i şehadetinizden pek haz eyledim. Lâkin şimdi Kaymakam Paşa seferin evvelinden beru kaimmakamlıktadır, işin evvelinden âhırına dek bilür ve güzel say' edüp çalışıyor, şimdi iş vakti tebdil olsa umur-ı seferiyyeye hâlel gelür zan ederim. Muradım tebdil olunmasun demek değil, hatıra geleni beyandır, umuru, te'hirden sıyanettir. Melek Paşa kendunun tatyib olacağı bir şey ile kayrılma olmaz mı? Kaymakamlık vakt-ı âhara kalsa olmaz mı, ne dersiz? yine size â'lemdir¹⁷.

İşte bu suretle Melek Mehmed Paşa *Kandiye* (Girid) Valiliğine tayin olunmuş, Yusuf Paşa'nın ikinci sadaretinde de pâdişahca mültezem olduğu için Yusuf Paşa kendisine dokunamamıştır.

Sultan Selim, Yusuf Paşa'yı ikinci sadaretinden azlettikten sonra Silâhdar Ağa'ya gönderdiği hatt-ı hümayunda :

“Sabık Kaymakam Melek Mehmed Paşa'yı sadr-ı âzam eyledim. *Hanya* (Kandiye)dan gelinceye değin Kapucular Kethüdası *Çinizlik*'li Ali Bey'i şimdi getir” diye bildirmesi üzerine yeni sadr-ı âzamin oğlu Salih Bey babasına hürmeten Ali Bey'in yerine Kapucular kethüdası olmuştur. Melek Paşa'yı sadarete davet için Mazlum Haseki gönderilmiştir.

¹⁷ Topkapı Sarayı Arşivi 1329/55, Sadr-ı âzam ve Serdar-ı ekrem Kethüda Hasan Paşa'nın takriri.

Melek Mehmed Paşa (17 Şevval 1206/1792 Haziran) da gelüb vazifeye başladı, tebrikâtı kabul edüp Sadaret Kaymakamı İznik'li Ali Paşa Anadolu Valiliğine tayin olunup bazı vesaya ile vazifesine gitti.

* * *

Trabzon Valisi Yusuf Paşa *Anapa* muhafızlığında pek ziyade sıkıldı, buradan kurtulmak istiyordu. Bâb-ı âliye başvurdu. Kendisi ferman ferma iken işe yaramaz diye tekaüd ettiği halefi Melek Mehmed Paşa sadr-ı âzam bulunuyordu. Yüce ahlâklı sadr-ı âzam Melek Paşa, eski halleri hiç hatırlatmayarak Yusuf Paşa ne arzu ettiyse ve ne tarafa naklini istedi ise anın re'yine bıraktı. Yusuf Paşa *Cidde* (Mekke) Valiliğini istedi ve istediği gibi tayini yapıldı (20 Cemaziyel-evvel 1207/3 Ocak 1793).

Yusuf Paşa bu hizmette bulunduğu sırada *Cidde* valiliğinden de ayrılmak istiyordu, vehhabilerin ileri faaliyetlerinden endişe ederek naklini istiyor olmazsa kaçacağını yazıyordu nihayet ona hacet kalmadan 1215 Muharrem, 1800 Haziran'da *Medîne-i Münevvere*'de ansızın vefat etti. Vakur, müstebid, ciddi, otorite sahibi olduğundan bozuk düzen işleri bu sayede toplamağa muvaffak olmuştu.

Yusuf Paşa uzun seneler devlet hizmetinde bulunmayarak Birinci Abdülhamid zamanında Kapdan Paşa kethüdalığından sür'atle Kapucubaşı ve heman arkasından vezirlikle Mora Valisi ve arkasından saltanat Ata-beyi Cezayirli Kapudan-ı Derya Hasan Paşa'nın himmetiyle sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem olduğundan kendisini bu mevkie yükselten Birinci Abdülhamid'e karşı tam bir sadık bende olmuş, muharebe zamanında da beş sene devletin bütün idaresini eline alarak istibdadla işleri yürütmüştür.

Yusuf Paşa, Abdülhamid zamanındaki idaresinde her isteğini yapmağa alışık olduğundan efendisinin ölümü ve kendisinin mevkiinden uzaklaştırılması ile nüfuzu kırılıp sarsılmış ve kendisini naza çekerek halefi olan sadr-ı âzam ve Serdar-ı ekrem tarafından verilen emirlere ehemmiyet vermemek istemiş ise de Sultan Selim tarafından yapılan tehdid üzerine kendisini toplamış ve Prusya kırılının arzusu da alınması üzerine ikinci def'a sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem olmuş, fakat ilk sadaretinden ayrıldığı zamanki orduyu bula madığı gibi o devirdeki otoriteyi de kullanamamıştır.

Yusuf Paşa *Yaş* muahedesinden sonra *İstanbul'a* dönerken uzun süren harp sebebiyle Rumeli'de meydana çıkan *dağlı eşkıyası* ve *İşkodra Valisi Mahmud Paşa* ve diğer Rumeli'de vaki bozuklukları düzeltmek için birtakım tedbirler hazırlamıştı. Bunlardan biri *Tuna* sahillerinden *Edirne'ye* yâni *Deli Orman'dan Desbot dağları'na* kadar devam eden sahada yer yer *dağlı eşkıyası* denilen Arnavud ve Türkten mürekkep bir sınıf eşkıya ile Kırım Han şehzâdelerinden Mehmed Giray Sultan, Selâmet Giray Sultan ve *Tirnova* âyanı Osman Efendi gibi mütegalibeler etrafı titretmişlerdi; bilhassa *Deli Orman'daki* haydutların başında *Yılık-oğlu* ve *Meçek-oğlu* geliyordu.

İşte Yusuf Paşa ordu ile dönerken derebeyleri vesair serkeşleri temizlemek üzere *Yeğen Mehmed Paşa* ile *Tahir Paşa* ve *Ali Paşa* ve *Osman Paşa'yı* memur etmek suretiyle işi ciddi ve sıkı tutmuştu. Yusuf Paşa'nın kuvvetli otoritesi cihetiyle bu paşalar vazifelerini yapmağa başlamışlardı¹⁸.

Yusuf Paşa'nın şahsına karşı gerek pâdişahın ve gerek şımarık tezvirci maiyyeti olan bir kısım pâdişah yakınlarının itimatsızlıkları yüzünden yapılacak işlerin sonu düşünülmeden Yusuf Paşa'nın birdenbire azledilmesi Rumeli'deki faaliyeti derhal durdurdu. Öyle kuvvetli ve faal bir vezirin azledilerek işin Sadaret Kaymakamına bırakılmasının haber alınması üzerine üzerlerinden baskı kalkan vazifeli paşalar, Yusuf Paşa'nın azlini duyar duymaz dağılmışlar ve altışar yüz kişilik dağlı eşkıyaları fırsat bulup *Edirne* civarındaki *Hasköy* taraflarına kadar inmişlerdir¹⁹.

Tarihin akışından anlaşıldığına göre, *Koca Yusuf Paşa'nın* meşhur olan şöhreti ve otoritesi sebebiyle eğer bir müddet daha sadarete bırakılarak işine müdahale edilmemiş ve mâruzatı tasvib edilmiş olsa idi sonradan devletin başına büyük bir gaile olan ve *Çatalca'ya* kadar sokulan dağlı eşkıyası o tarihlerde temizlenmiş olurdu.

Sultan Selim'in hükümdar olması, Yusuf Paşa'nın serbest ve her istediğini yapan düzenini bozmuş ve her ikisi arasındaki itimad-

¹⁸ *Cevdet Tarihi C. 5, s. 252, 253, 272.*

¹⁹ 27 Ramazan, Yusuf Paşa azıldığı saat dağlılar (dağlı eşkıyaları) üzerinde olan *Tahir Paşa*, *Alov Paşa* vesair memurlar dağılıp, dağlılar altışar yüzden ziyade olup altıyüz adam ile bir fırkası *Hasköy'ye* bâr oldular (*Üçüncü Selim Ruznâmesi*) s. 640 (*Bellekten sayı 148*).

sızlık devlet işlerinde müessir olmuştur. Sultan Selim'in, Yusuf Paşa'ya karşı husumeti veliahtlığı zamanındaki durum ile beraber Birinci Abdülhamid'in yetişmekte olan büyük oğlu Mustafa'nın Selim'in cülusunda on yaşında bulunması ve Abdülhamid bendesi olan sadr-ı âzam Yusuf Paşa'nın kendi şöhretinden istifade ile bir oyun ile bu şehzâdeyi hükümdar yapabileceği kaygusu idi. Filhakika Şehzâde Mustafa 1207 H./1793 de ondört yaşına gelmişti. Kinci olan Yusuf Paşa'nın böyle tehlikeli bir oyuna girüp girmeyeceği şüpheli olmakla beraber Sultan Selim'in ve mukarriplerinin uyanık bulunmaları icab etmekte idi.

Tarihî olaylar iyice gözden geçirilecek olursa Üçüncü Selim'in ondokuz sene süren saltanat hayatının ilk on senesi karinlerinin tesirleriyle bir az hoppaca ve şımarıkça geçen bir devir olduğu, genç hükümdarın tecrübesiz musahiplerinin gazez ve oyunlarının âleti bulunduğu ruznâme ile bazı tarihî olaylardan anlaşılmaktadır.

Benim tetkikime göre Sultan Selim otuzbeş yaşından itibaren yaş ilerledikçe olgunlaşan ve oturduğu postu dolduran kâmil bir hükümdar olmuş ve bütün varlığını devletin yükselmesine hasretmiş, dostuna, düşmanına ulüv-ü cenâbını kabul ettirmiştir. Bu meziyetlerine ilâveten biraz da celâdet ve yaptığı hayırlı nizam-ı cedidi yürütecek metanet, cesaret sahibi olup enerjisini gösterebilseydi kurduğu o muazzam teşkilât yıkılmaz, kendisi de altında ezilmezdi. Gerek Prusya kiralı İkinci Fredrik ve gerek Bonapart bizzat ordusunun başında bulunmasını tavsiye etmişlerdi.